

Problemy identyfikacji standardów jakości krajobrazu: przegląd doświadczeń międzynarodowych i pierwsze badania polskie

Barbara Sowińska, Tadeusz J. Chmielewski

The Problems of Identification of Landscape Quality Objectives: the Review of International Experience and the First Polish Researches

Wprowadzenie

Introduction

Europejska Konwencja Krajobrazowa (EKK), podpisana przez Radę Europy dnia 20 października 2000 roku [European Landscape Convention 2000], a w Polsce opublikowana dopiero w 2006 r. [Europejska Konwencja... 2006], zobowiązuje państwa członkowskie Unii Europejskiej do:

- prawnego uznania krajobrazów jako fundamentu tożsamości otoczenia ludzkiego;
- ustanowienia i wdrożenia polityki ochrony krajobrazu, realizowanej z udziałem władz regionalnych i lokalnych, z uwzględnieniem opinii publicznej;
- wprowadzenia problematyki ochrony i kształtowania krajobrazu do planowania przestrzennego i strategii rozwoju różnych dziedzin gospodarki.

Konsekwencją tych zobowiązań jest między innymi konieczność przeprowadzenia identyfikacji krajobrazów występujących na terytorium poszczególnych państw, dokonania analizy ich cech charakterystycznych oraz zidentyfikowania celów i standardów jakości krajobrazu (landscape quality objectives) oczekiwanych przez opinię publiczną poszczególnych regionów.

Konwencja kładzie szczególny nacisk na współpracę i wymianę doświadczeń między krajami europejskimi oraz na udział przedstawicieli

społeczeństwa we wszelkich pracach związanych z ochroną i kształtowaniem krajobrazu. Szczególne znaczenie w procesie określania standardów jakości krajobrazu przypisuje lokalnym ekspertom.

Konwencja definiuje cele i standardy jakości jako: „sformułowane przez właściwe organy publiczne, aspiracje społeczeństwa dotyczące cech otaczającego je krajobrazu”. Powinny być one określone dla konkretnych, charakterystycznych krajobrazów poszczególnych regionów [Europejska Konwencja... 2006].

Prace nad standardami jakości krajobrazu zostały rozpoczęte w wielu europejskich ośrodkach naukowych, jednak są one dopiero w początkowej fazie rozwoju i brak jest jednoznacznej metodologii potrzebnej do ich określenia.

Dlatego od 2002 r., pod patronatem Rady Europy organizowane są międzynarodowe konferencje i warsztaty, mające na celu wymianę doświadczeń i wypracowanie wspólnych metod na wdrażanie Europejskiej Konwencji Krajobrazowej. Piąta taka konferencja odbyła się w dniach 28-29 września 2006 w Gironie, koło Barcelony, pt.: „Fifth meeting of the workshops for the implementation of the European Landscape Convention – Landscape quality objective: from theory to practice”. Do Girony przybyło około 300 reprezentantów z 40 krajów, których przedstawiciele chcieli zapoznać się z osiągnięciami naukowców ze starego kontynentu na polu zarządzania krajobrazem.

Szczególną uwagę zwrócono na problem identyfikacji i waloryzacji krajobrazu, określania standardów jego jakości oraz zastosowaniu postanowień Konwencji w różnych dziedzinach polityki, mających bezpośredni lub pośredni wpływ na krajobraz.

Pierwsze polskie prace nad standardami jakości krajobrazu prezentowane były w Gironie przez autorów niniejszej publikacji.

Problem interpretacji pojęcia „landscape quality objectives”

The problem of interpretation of the terms “landscape quality objectives”

Próba dosłownego tłumaczenia angielskiego sformułowania „landscape quality objective”, użytego w tekście dokumentu Rady Europy [European Landscape Convention 2000], może wywołać pewne wątpliwości interpretacyjne. Celem Konwencji jest identyfikacja i ochrona specyficznych, godnych zachowania w danym regionie cech krajobrazu. Celem działań do których obliguje Konwencja, jest więc identyfikacja i zachowanie społecznie pożądanego cech jakościowych krajobrazu, czyli dotrzymanie określonych standardów wyznaczników (standardów) jakości krajobrazu, a nie poszukiwanie „celów jego jakości”. Dlatego lepiej

stosować termin „standardy jakości krajobrazu”, który został użyty w tłumaczeniu Konwencji na język polski z jesieni 2005 roku, rozpowszechnionym m.in. drogą internetową przez Państwową Radę Ochrony Przyrody, niż termin „cele jakości krajobrazu” użyty w Rozporządzeniu Ministra Środowiska z dnia 29 stycznia 2006 roku. Dosłowne tłumaczenie tekstu angielskiego jest w tym przypadku tłumaczeniem wadliwym [Chmielewski, Sowińska 2006].

Profesor Marc Antrop (Uniwersytet w Ghent, Belgia) także zauważa, że sformułowanie „landscape quality objective” może być różnie interpretowane. Podkreśla, że słowo „quality” jest bliskie pojęciu „value” (walor), czyli czegoś co jest dobre lub złe, lepsze lub gorsze. Konwencja zobowiązuje więc do identyfikowania i zachowywania określonych wyznaczników jakości, decydujących o walorach krajobrazu [Antrop 2006].

W myśl Europejskiej Konwencji Krajobrazowej, na jakość krajobrazu składa się wiele elementów, dlatego jego „objectives” powinny być określone w oparciu zestaw wskaźników charakteryzujących następujące komponenty:

- przyrodę nieożywioną;
- ekosystemy i gatunki;
- dziedzictwo kulturowe;
- fizjonomię (walory wizualne);
- sferę socjalną;
- strukturę funkcjonalno-przestrzenną [Antrop 2006].

Przykłady metod oceny jakości krajobrazu stosowanych w krajach Unii Europejskiej

Examples of the methods of the identification of landscape quality applied to the European Union

Prace nad identyfikacją standardów jakości krajobrazu zostały szczególnie rozwinięte w Hiszpanii, zwłaszcza w Katalonii. W roku 2004 w miejscowości Olot, koło Girony powstało *Observatori del Paisatge* – Obserwatorium Krajobrazów Katalonii. Ten ośrodek badawczy dostarcza władzom Katalonii opinie i ekspertyzy dotyczące ochrony i kształtowania krajobrazu. Zadaniem obserwatorium jest badanie, monitorowanie i planowanie systemów zarządzania krajobrazem, z uwzględnieniem interesów wszystkich grup społeczno-zawodowych [Observatori del Paisatge 2006; Sala 2006]. Jest też miejscem spotkań władz lokalnych z naukowcami i mieszkańcami regionu. Ważnym zadaniem Obserwatorium jest wdrażanie postanowień EKK, w tym szczególnie formułowanie standardów jakości krajobrazu. Obserwatorium opracowuje listy tych standardów, określa narzędzia niezbędne do ich osiągnięcia, a także przygotowuje plany kształtowania krajobrazu i zarządzania jego zasobami.

bami. Zadania te zawarte są w tzw. *Katalogach Katalonii* [Nagué, Sala 2006a].

Proces sporządzania Katalogów składa się z 5 etapów:

1. Identyfikacja i charakterystyka przewodnich cech krajobrazu.
2. Waloryzacja krajobrazu.
3. Definiowanie standardów jakości krajobrazu.
4. Wskazywanie sposobów osiągnięcia określonych standardów oraz określanie narzędzi służących tym celom.
5. Wskazanie sposobów wykorzystania zebranych informacji w praktyce.

Wszystkie etapy odbywają się przy współudziale ekspertów reprezentujących różne dziedziny nauki oraz mieszkańców danego regionu [Nagué 2006].

Charakteryzując krajobrazy Katalonii szczególną uwagę poświęca się m.in. jego duchowemu, religijnemu, mitologicznemu oraz symbolicznemu wartościom. Brany pod uwagę jest np. fakt utożsamiania się ludności z określonym krajobrazem, czy poszczególnymi jego elementami. Te postawy wobec określonych cech krajobrazu identyfikowane są w oparciu o opinie mieszkańców regionu oraz o historyczne i artystyczne przekazy, w których twórcy zawarli swój sposób postrzegania krajobrazu oraz przekazali uczucia, jakie w nich budził.

W myśl *Katalogów Katalonii*, standardy jakości krajobrazu powinny spełniać następujące warunki:

- a) ich identyfikacja musi być prowadzona w obrębie wyznaczonych wcześniej jednostek krajobrazowych i wynikać z charakterystyki tych jednostek oraz z analizy dynamiki ich zmian w czasie i przestrzeni;
- b) standardy aby mogły być zachowane lub osiągnięte, muszą być jasno sformułowane, najlepiej w sposób umożliwiający ich przedstawienie w formie graficznej;
- c) oczekiwane standardy muszą być planowane w zgodzie z generalną polityką ochrony i kształtowania charakterystycznych cech krajobrazu regionu;
- d) standardy mogą mieć charakter jakościowy lub ilościowy.

W Katalonii etap definiowania standardów jakości krajobrazu oparty jest (zgodnie z wymogami EKK) na opinii społeczności lokalnych. Jednak zanim to nastąpi, pracownicy Obserwatorium poprzez pracę dydaktyczno-oświatową: seminaria, wykłady, wystawy itp., starają się przekazać mieszkańcom danego regionu wiedzę na temat wartości, stopnia zachowania i zagrożeń danego krajobrazu.

Proces definiowania standardów jakości krajobrazu składa się z dwóch faz. W pierwszej standardy definiowane są dla poszczególnych jednostek krajobrazowych przez zespoły badawcze, w nawiązaniu do generalnej polityki ochrony i kształtowania charakterystycznych cech krajobrazu regionu. Następnie

konsultuje się je z ludnością danego obszaru, uwzględniając ich aspiracje odnośnie krajobrazu w jakim chcieli by żyć. Tak zdefiniowane standardy, to katalogi charakterystycznych lokalnych cech ukształtowania, pokrycia i użytkowania terenu, które powinny być trwale zachowane i twórczo rozwijane.

W fazie drugiej jednostki krajobrazowe klasyfikuje się w zależności od przewidzianych dla nich zadań – zachowania, ulepszenia, restauracji, renaturalizacji, rewaloryzacji, rewitalizacji, albo kombinacji tych zabiegów. Zadania mające na celu zachowanie bądź uzyskanie zdefiniowanych standardów jakości krajobrazu klasyfikowane są w zależności od tego, czy mają służyć planowaniu przestrzennemu, czy być skierowane do innych sektorów polityki i gospodarki, które w sposób pośredni lub bezpośredni mają wpływ na krajobraz.

Zadania skierowane do każdej jednostki krajobrazowej przedstawiane są w sposób graficzny. Tak zdefiniowane i sklasyfikowane standardy jakości krajobrazu są brane pod uwagę przy opracowywaniu planów zagospodarowania przestrzennego, programów ochrony środowiska, ocenach oddziaływania inwestycji na środowisko oraz we wszelkich pracach nad planowaniem i zarządzaniem krajobrazem.

Standardy jakości krajobrazu są również przedmiotem innego hiszpańskiego projektu. Ma on na celu włączenie ochrony krajobrazu

w system planowania przestrzennego i zarządzania fragmentami dorzecza rzeki Tag (Hiszpania), czyli stworzenie nowych planów dla obszarów hydrogenicznych, które miałyby chronić nie tylko jakość wód, ale również jakość krajobrazu. Obszary te są wysoko cenione przez lokalną społeczność i posiadają wysokie ekologiczne, ekonomiczne, kulturowe i symboliczne wartości. Wynika to z faktu, że często były to miejsca pierwszych osad ludzkich, więc występują tam cenne elementy dziedzictwa kulturowego. To również obszary, gdzie występują zabytki techniki: mosty, tamy, kanały, akwedukty czy młyny.

Projekt dotyczący rzeki Tag *Application of the Atlas of Spain's Landscape to the Tagus intercommunity river basin*, oparł się na danych inwentaryzacyjnych i klasyfikacyjnych zawartych w *Atlasie Krajobrazów Hiszpanii*.

Proces oceny jakości krajobrazu dorzecza rzeki Tang polegał na określeniu wartości krajobrazu i stopnia jego przekształcenia. Składał się z następujących etapów:

- określenie kryteriów (geomorfologicznych, biologicznych, funkcjonalno-przestrzennych i estetycznych) do oszacowania jakości krajobrazu;
- oszacowanie jakości krajobrazu w każdej jednostce krajobrazowej;
- wskazanie krajobrazów o wyjątkowych walorach, lub ich elementów;

- określenie podatności krajobrazu na zmiany i degradację [Olmo i in. 2006].

Następnie sformułowano standardy jakości krajobrazu, propozycje ich zachowania, lub ulepszenia, a także propozycje dotyczące sposobu zarządzania krajobrazem dorzecza badanej rzeki oraz promocji walorów regionu.

Standardy jakości krajobrazu dla poszczególnych jednostek i typów krajobrazu dotyczyły elementów pochodzenia naturalnego (np. sieci hydrologicznej) oraz elementów antropogenicznych (np. sposobu zabudowy czy charakteru lokalnej sieci dróg). Jako działania mające na celu uzyskanie, bądź zachowanie jakości krajobrazu uznano: ochronę (konserwację), ulepszenie, renaturalizację, restaurację krajobrazu oraz integrację jego nowych funkcji z istniejącymi strukturami ekologicznymi. Określono również cele polityczno – administracyjne, czyli cele uzyskania zakładanej jakości krajobrazu dla planowania przestrzennego miast, dla planów przestrzennych obszarów naturalnych – krajobrazów hydrogenicznych, dla sektorów gospodarki zajmujących się hydrologią, ochroną przyrody, infrastrukturą, rolnictwem i leśnictwem oraz turystyką [Olmo i in. 2006].

Identyfikacja standardów jakości krajobrazu była też przedmiotem włoskiego projektu L.O.T.O (*Landscape Opportunities for Territorial Organization*), którego celem było stworzenie przewodnika zawie-

rającego nową, czytelną metodę oceny jakości krajobrazu, przydatną w zarządzaniu przestrzenią i podejmowaniu wszelkich planistycznych działań. Twórcy projektu podkreślają, że praca nad standardami jakości krajobrazu sprowadza się nie tylko do ich sformułowania, ale również do określenia instrumentów niezbędnych do ich wdrożenia, a tym samym wykorzystania w praktyce. Niezbędne jest również uzmysłowienie mieszkańcom danego terenu, jak ważny i złożony jest proces zarządzania jakością krajobrazu. Plany zarządzania mają określać kto, jak, jakimi środkami i w jakim przedziale czasu ma osiągnąć zdefiniowane standardy jakości. Plany te są również nieodłączne w procesie monitorowania zmian krajobrazu oraz wykrywania i naprawy błędów w ustalonym wcześniej toku postępowania. Twórcy projektu podkreślają, że we wszystkich etapach związanych z pracą nad krajobrazem ważną rolę odgrywają przedstawiciele lokalnych społeczności. Ich opinie i potrzeby są szczególnie ważne w toku prac nad charakterystyką krajobrazu. Niezbędna jest wymiana informacji między ekspertami i mieszkańcami, którzy żyją w danym krajobrazie. Ich potrzeby należy również uwzględnić w planowaniu wszelkich działań dotyczących kształtowania, bądź konserwatorskiej ochrony krajobrazu oraz koordynacji przebiegu tych działań w czasie [Rossi, Angrilli, Scazzosi 2006].

Identyfikacja standardów jakości krajobrazu oraz określenie narzędzi niezbędnych do ich wdrożenia jest również jednym z celów Szwajcarskiego projektu „Paysage 2020” – Pejzaż 2020.

Pragnąc poznać „szwajcarski krajobraz przyszłości” twórcy projektu postawili trzy następujące pytania:

- Jak będzie przebiegała ewolucja krajobrazu w perspektywie roku 2020 (analiza aktualnego stanu i tendencji)?
- Jak będzie wyglądał krajobraz w 2020 roku (wizja)?
- Jak należy zarządzać krajobrazem, aby zachować jego wartość (strategie i programy) [Stalder 2006]?

W toku prac, zgodnie z wymogami EKK, najpierw zdefiniowano standardy jakości krajobrazu. Cele niezbędne do ich uzyskania zostały skategoryzowane – ukierunkowane na określone składowe krajobrazu oraz zakwalifikowane do określonych grup działań.

Podzielono je na 8 tzw. „pól działania”:

1. Krajobraz i wykorzystanie ziemi;
2. Krajobraz i polityka przestrzenna;
3. Krajobraz i obieg wody;
4. Przestrzeń i środowisko naturalne;
5. Człowiek i krajobraz: postrzeganie i doświadczenia osobiste;
6. Udział społeczeństwa;
7. Instrumenty ekonomiczne i wykorzystanie zasobów;
8. Poszukiwania i badania.

Dzięki zdefiniowaniu i uporządkowaniu celów, do których należy dążyć w kształtowaniu krajobrazu, szwajcarski projekt uczynił możliwym zachowanie tych jego walorów, które uważane są za szczególnie ważne. Przeprowadzone analizy pozwolą również na podjęcie niezbędnych działań zaradczych, dzięki którym niepożądane, a zarazem, według analizy ewolucji, najbardziej prawdopodobne krajobrazy nie powstaną. Dzięki określeniu wyraźnych kierunków działania poszczególnych sektorów polityki możliwe będzie również takie zarządzanie krajobrazem, aby ewoluował on w pożądanym kierunku.

Jak podkreślają twórcy projektu, ich praca jest czytelnym przejściem od teorii do praktyki, czyli od identyfikacji do zastosowania standardów jakości krajobrazu [Stalder 2006].

Pierwsze polskie badania

The first polish research

W Polsce pierwsza próba określenia i praktycznego zastosowania standardów jakości krajobrazu została podjęta w 2006 r. w odniesieniu do obszaru projektowanego Rezerwatu Biosfery Roztocze – Puszcza Solska, w województwie lubelskim i częściowo podkarpackim [Chmielewski, Sowińska 2006; Sowińska 2006].

Wyniki tych prac prezentowano również na konferencji w Gironie [Sowińska, Chmielewski 2007].

W granicach projektowanego Rezerwatu Biosfery o łącznej powierzchni 264 796 ha, ma znaleźć się m.in. Roztoczański Park Narodowy, 4 parki krajobrazowe, 15 rezerwatów przyrody, 2 obszary chronionego krajobrazu i ponad 30 użytków ekologicznych [Chmielewski red. 2004]. Trwają też prace nad utworzeniem tu szeregu obszarów Natura 2000 [Chmielewski i in. 2003; Siewicz, Chmielewski 2005].

To właśnie ze względu na swoje wyjątkowe bogactwo dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, tradycje regionalne oraz harmonię krajobrazu (załączone zdjęcia), region ten został wybrany do przeprowadzenia pilotażowej próby identyfikacji standardów jakości krajobrazu.

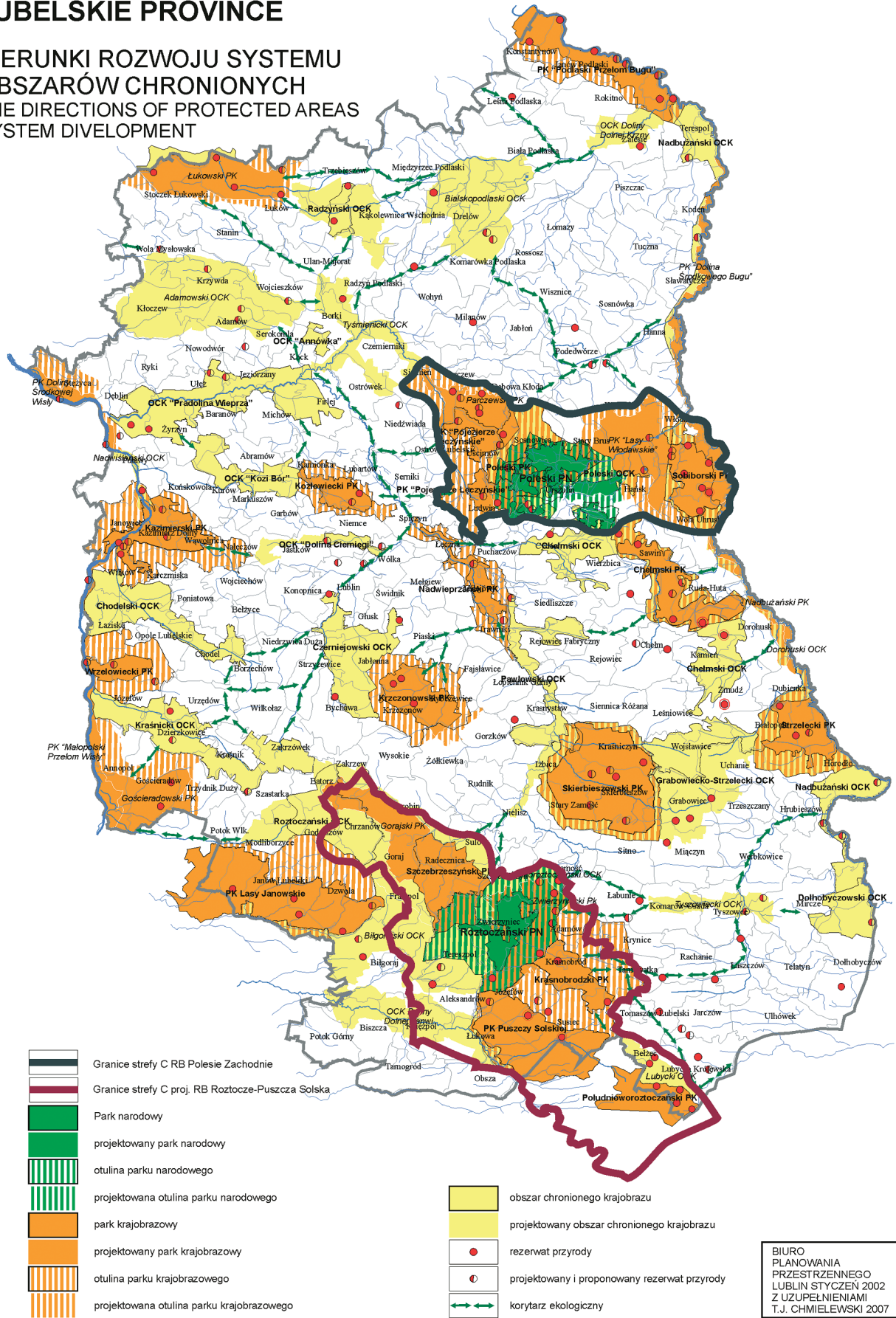
Zgodnie z wymogami Konwencji, powierzającej obowiązek określania standardów jakości krajobrazu ekspertom po zasięgnięciu opinii społeczności lokalnej, najpierw sporządzono listę cech charakterystycznych dla krajobrazu badanego regionu, dotyczących:

- naturalnych form ukształtowania i pokrycia terenu;
- struktury użytkowania ziemi;
- dziedzictwa kulturowego;
- głównych zagrożeń dla charakterystycznych, godnych zachowania cech krajobrazu.

Następnie – w formie badań ankietowych – zidentyfikowano preferencje społeczne dotyczące

WOJEWÓDZTWO LUBELSKIE LUBELSKIE PROVINCE

KIERUNKI ROZWOJU SYSTEMU OBSZARÓW CHRONIONYCH THE DIRECTIONS OF PROTECTED AREAS SYSTEM DEVELOPMENT

Wyniki ankiety – liczba punktów (% ogólnej liczby punktów) przyznana przez respondentów ze wszystkich ankietowanych grup kolejnym cechom bądź zagrożeniom krajobrazu Roztocza i Puszczy Solskiej [Sowińska 2006]

The results of the questionnaire - gradation of features and threats to the Roztocze and Solska Forest landscape according to scored number of points given by responders of all the examined groups

potrzeby zachowania i eksponowania poszczególnych cech krajobrazu oraz eliminowania zagrożeń jego walorów. Poproszono respondentów, aby swoje preferencje wyrazili w postaci rankingu o 5-punktowej skali. Poproszono też respondentów o podanie ich własnej listy innych cech wymagających uwzględnienia przy opracowywaniu standardów jakości krajobrazu. Ankieta skierowana była do 7 grup społeczno-zawodowych, których problemy kształtowania krajobrazu bezpośrednio dotyczą. Byli to: pracownicy naukowcy, pracownicy służb ochrony przyrody oraz Lasów Państwowych regionu, pracownicy samorządów terytorialnych i radni z badanego terenu, turyści odwiedzający Roztocze i Puszcę Solską, przedstawiciele społecznych organizacji proekologicznych i artystycznych, nauczyciele oraz studenci architektury krajobrazu. Ankieta objęto po 30 reprezentantów z każdej z wyżej wymienionych grup, łącznie 210 osób [Chmielewski, Sowińska 2006].

Najwyższą liczbę punktów respondenci zgodnie przyznali wielowstęgowym rozłogom pól. Cecha ta, zdobyła najwyższą liczbę punktów w pytaniu dotyczącym struktury użytkowania ziemi (878 punktów) oraz cech dziedzictwa kulturowego regionu (814 punktów). Za najważniejszą cechę naturalnych form ukształtowania i pokrycia terenu uznano rozległe kompleksy wielogatunkowych lasów oraz obfitość źródeł i czystość rzek, a co za tym idzie jako szczególne

Najważniejsze cechy dziedzictwa naturalnych form ukształtowania i pokrycia terenu	Liczba punktów	Procent ogólnej liczby punktów
rozległe kompleksy wielogatunkowych lasów	774	21.6
obfitość źródeł i czystość rzek	763	21.2
różnorodna mozaika ekosystemów	730	20.3
charakterystyczna, falista rzeźba terenu krajobrazów wyżynnych	713	19.9
inne, wymienione przez respondentów cechy np. różnorodność flory i fauny, naturalność lasów, dolin rzecznych oraz cieków wodnych (40 różnych propozycji)	612	17.0
Najważniejsze cechy struktury użytkowania ziemi		
charakterystyczne, wielowstęgowe rozłogi pól	878	26.7
różnorodna mozaika polno-leśna	831	25.2
rozległe, otwarte przestrzenie	614	18.6
drobnoskalowe, zwarte osadnictwo	578	17.5
inne, wymienione przez respondentów cechy np. krajobraz rolniczy bez zabudowy i infrastruktury technicznej, zadrzewienia śródpolne i wokół gospodarstw (26 różnych propozycji)	396	12.0
Najważniejsze cechy dziedzictwa kulturowego		
zabytkowe układy rozłogów pól Roztocza Zachodniego	814	25.1
zabytki architektury sakralnej, w tym charakterystyczny zbiór kapliczek nadwodnych	766	23.6
zabytkowe założenia urbanistyczno-krajobrazowe dawnej ordynacji Zamoyskich	738	22.7
regionalne cechy drewnianej architektury wiejskiej	624	19.2
inne, wymienione przez respondentów cechy np. założenia dworskie i pałacowe, zabytkowe cmentarze, tradycyjne zawody i zwyczaje (16 różnych propozycji)	301	9.4
Największe zagrożenia walorów krajobrazu		
niszczenie naturalnej struktury cieków wodnych i przekształcanie dolin rzecznych	845	27.0
zmiana charakterystycznych cech architektury regionalnej na zunifikowane budownictwo	691	22.1
rozpraszanie się zabudowy mieszkaniowej i lotniskowej w otwartym krajobrazie	677	21.6
budowa wież telefonii komórkowej i siłowni wiatrowych w najbardziej eksponowanych punktach widokowych	656	21.0
inne, wymienione przez respondentów cechy np. nielegalne wysypiska śmieci w lasach, niekontrolowany wyręb lasów, budowa i eksploatacja ruchliwych tras komunikacyjnych (12 różnych propozycji)	261	8.3

Charakterystyczny krajobraz Roztocza – dobry poligon do określania standardów jakości krajobrazu
Fot. W. Lipiec

The characteristic landscape of Roztocze – a good testing ground for the identification of landscape quality objective

zagrożenia regionu wymieniono niszczenie naturalnej struktury cieków wodnych i przekształcanie dolin rzecznych (845 punktów).

W 2007 r. rozpoczęto prace nad pozostałymi etapami badań, mającymi stworzyć merytoryczne podstawy do określenia i zachowania, bądź harmonijnego osiągnięcia standardów jakości krajobrazu tego unikatowego regionu.

Rozpoczynane są także prace nad standardami jakości krajobrazu drugiego rezerwatu biosfery Lubelszczyzny – Polesie Zachodnie (140 000 ha) [Chmielewski red. 2005].

Interesującą inicjatywę, pośrednio związaną z identyfikowaniem standardów jakości krajobrazu, stanowi podjęcie prac w krakowskim ośrodku naukowym nad „Czerwoną Księgą Krajobrazów Polski”. Opracowanie to stanowić będzie katalog szczególnie cennych i zagrożonych zniszczeniem krajobrazów, uwzględniający ich zróżnicowanie na „rodzaje i typy”. W latach 2003-2004 został przeprowadzony „projekt pilotażowy”, w ramach którego opracowano

wstępny podział typologiczny i opis wybranych 198 najcenniejszych – zdaniem Autorów – krajobrazów Polski. Kolejne lata mają być poświęcone weryfikacji i rozbudowie tego katalogu w oparciu o szczegółowe dane zebrane w poszczególnych regionach [Baranowska-Janota i in. 2006].

Pierwsze takie analizy w skali regionalnej przeprowadzono już dla Opolszczyzny. Uwzględniając wielkość zasobów krajobrazowych

(powierzchnię i częstość występowania), stopień antropogenicznego przekształcenia oraz perspektywiczną skalę antropopresji, dla analizowanego regionu opracowano „Czerwoną Księgę Krajobrazów Naturalnych” [Badora 2006].

Najbliższe lata przyniosą z pewnością szybki rozwój badań i prac metodologicznych w tej dziedzinie.

Wnioski wynikające z doświadczeń europejskich

Conclusions from the European experiences

W metodologii współczesnych badań krajobrazowych coraz większą rolę zaczyna odgrywać integracja wyników badań fizyczno-geograficznych, ekologicznych, architektoniczno-krajobrazowych

Roztocze Zachodnie – uprawa lnu
Fot. T. J. Chmielewski

The West Roztocze – cultivation of flax

Kapliczka „na wodzie” w Górecku Kościelnym
Fot. T. J. Chmielewski

The riverside chapel in Górecko Kościelne

Uroczysko Jezior na Roztoczu Środkowym
Fot. T. J. Chmielewski

Peatbog Jezior in central Roztocze

i socjologicznych. Zachodzi konieczność opracowania nowej metodologii pracy związanej z badaniami krajobrazów, która uwzględniałaby wymogi nałożone przez Europejską Konwencję Krajobrazową oraz aktualne kierunki ewolucji i zagrożenia krajobrazu [Rossi i in. 2006].

Proces harmonijnego kształtowania krajobrazu i zrównoważonego zarządzania jego zasobami wymaga pracy interdyscyplinarnych grup specjalistów, bieżąco współdziałających z lokalnymi społecznościami. Należy budować tego typu zespoły i wymieniać doświadczenia płynące z ich pracy.

Należy również rozwijać w ludziach świadomość wartości lokalnego krajobrazu i konieczności ich ochrony. Mieszkańcy powinni znać walory dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego swojego regionu oraz zdawać sobie sprawę, że mają one wielki wpływ na fizjonomię krajobrazu miejsca zamieszkania i wypoczynku oraz na standard życia ludności. Mieszkańcy powinni też zdawać sobie sprawę z rozlicznych zagrożeń ładu przestrzennego i harmonii krajobrazu i wspólnie im przeciwdziałać. Ochrona prawna, nie akceptowana i nie wspierana przez społeczności lokalne nigdy nie będzie wystarczająca, a tym samym skuteczna.

Wnioski dotyczące pierwszych polskich projektów

Conclusions from the first Polish research

Prace prowadzone nad standardami jakości krajobrazu projektowanego Rezerwatu Biosfery Roztocze-Puszcza Solska są pierwszą tego typu próbą w Polsce. Przeprowadzone badania pozwoliły ustalić ranking cech krajobrazu, które – w opinii społecznej – decydują o wyjątkowym charakterze i niepowtarzalnych walorach tego obszaru. Poznano preferencje poszczególnych grup społeczno-zawodowych związane z potrzebami ochrony i kształtowania określonych parametrów krajobrazu. Wyniki tych badań stanowią wstęp do realizacji – na poziomie wybitnie cennego regionu – zadań nałożonych na państwa Unii Europejskiej przez Europejską Konwencję Krajobrazową.

Prace nad „Czerwoną Księgą Krajobrazów Polski” i poszczególnych regionów kraju wskazują obszary, które powinny stać się poligonami priorytetowego wdrażania wymogów Europejskiej Konwencji Krajobrazowej przez społeczności lokalne.

Roztoczańska chata
Fot. T. J. Chmielewski

The cottage of The Roztocze

Propozycja metodologii identyfikacji standardów jakości krajobrazu

The basic methodology of the landscape quality objectives identification

Analiza doświadczeń międzynarodowych i krajowych oraz prace nad autorskim projektem pozwoliły na zaproponowanie wstępnego zarysu metodologii identyfikacji standardów jakości krajobrazu. Według autorów niniejszej pracy postępowanie to powinno obejmować pięć następujących etapów:

1. Podział badanego obszaru na jednostki przestrzenne (przyrodniczo – krajobrazowe lub architektoniczno – krajobrazowe);
2. Identyfikacja charakterystycznych, szczególnie wartościowych cech krajobrazu (ogólnie dla całego obszaru i szczegółowo dla poszczególnych jednostek), które w opinii ekspertów i społeczności lokalnych powinny być zachowane i eksponowane, jako standardy jakości krajobrazu;
3. Określenie celów, jakie chcemy osiągnąć w procesie konserwacji i aktywnego kształtowania krajobrazu, zgodnie z określonymi standardami (ochrona, rekonstrukcja, rewaloryzacja, renatura-

lizacja, zmiana struktury i funkcji itp.);

4. Sformułowanie wytycznych do planów zagospodarowania przestrzennego; Opracowanie listy priorytetowych zadań realizacyjnych dla określonych podmiotów zarządzających danym obszarem.

Barbara Sowińska

Tadeusz J. Chmielewski

Akademia Rolnicza w Lublinie
Zakład Ekologii Krajobrazu i Ochrony Przyrody
Agricultural University of Lublin
Department of Landscape Ecology and Nature Conservation

Literatura

1. Antrop M., 2006, *Identifying and enhancing landscape, proceedings from „Fifth meeting of the workshops for the implementation of the European Landscape Convention: Landscape quality objective: from theory to practice”*, Girona, s. 10-12.
2. Badora K., 2006, *Czerwona lista krajobrazów naturalnych Opolszczyzny* (w: Restrukturyzacja i projektowanie systemów terytorialno-krajobrazowych). Problemy Ekologii Krajobrazu tom XV. Zakład Kształtowania i Ochrony Środowiska Instytutu Geografii Akademii Pomorskiej, Polska Asocjacja Krajobrazu, Słupsk, s. 79-91.
3. Baranowska-Janota M., Marcinek R., Myczkowski Z., 2006, *Koncepcja Czerwonej Księgi Krajobrazów Polski*, „Aura” nr 3, 2007, Wydawnictwo Sigma, Kraków, s. 10-13.

4. Chmielewski T. J., Kucharczyk M., Lorens B., Pałka K., Sielewicz B., Wójciak J., 2003, *Projekt europejskiej sieci ekologicznej Natura 2000 dla województwa lubelskiego* (w: Żelazny L., Buczman J., Strycharz Z., Piekarczyk W., Babkiewicz Z. red. Raport o stanie środowiska Województwa Lubelskiego w roku 2002), Biblioteka Monitoringu Środowiska, Lublin, s. 172-193.

5. Chmielewski T.J., (red.), 2004, *Rezerwat Biosfery Roztocze Puszcza Solska – formularz nominacyjny UNESCO*, Województwo lubelskie, NAVIP, materiał niepublikowany, Lublin, s. 1-155.

6. Chmielewski T.J., Sowińska B., 2006, *Standardy jakości krajobrazu Rezerwatu Biosfery Roztocze Puszcza Solska: problemy oceny i ochrony* (w: Wołoszyn W., red., Krajobraz Kulturowy: Cechy – Walory – Ochrona, Problemy Ekologii Krajobrazu – tom XVIII), Zakład Ochrony Środowiska UMCS, Lublin, s. 49-57.

7. Europejska Konwencja Krajobrazowa sporządzona we Florencji dnia 20 października 2000 r. Dziennik Ustaw 06.14.98.

8. European Landscape Convention. Florence, 20 October 2000; www.coe.int/europeanlandscapeconvention.

9. Landscape Observatory, 2006, *Editorial Observatori del Paisatge*, Olot, s. 1- 19.

10. Nagué J., Sala P., 2006a, *Prototype landscape Catalogue, Summary: conceptual, methodological and procedural bases for the preparation of the Catalan Landscape Catalogues*,

Observatori del Paisatge, Olot and Barcelona, s. 1-34.

11. Nagué J., Sala P., 2006b, *Prototipus de catrleg depaisatge – Bases conceptuais, metodològiques i procedimentals per elaborar els catalogs de paisatge de Catalunya Document de referència per als grups de treball*, 13.10.06, Olot & Barcelona, http://www.catpaisatge.net/cat/cat-aleg_prototipus.php.

12. Olmo M., Molina Holgado P., Herraiz S., 2006, *Incorporating the landscape into the hydrological and planning system for the Tagus river basin (Spain): methodological aspects*, Girona, s. 131-135.

13. Rossi A., Angrilli M., Scazzosi L., 2006, *Landscape opportunities for territorial organisation – LOTO, proceedings from „Fifth meeting of the workshops for the implementation of the European Landscape Convention: Landscape quality objective: from theory to practice”*, Girona, s. 93-98.

14. Sala P., 2006, *The Landscape Act and the Landscape Observatory of Catalonia, proceedings from „Fifth meeting of the workshops for the implementation of the European Landscape Convention: Landscape quality objective: from theory to practice”*, Girona, s. 114-130.

15. Sanz H., Mata Olmo R., 2006, *The Spanish experience: Atlas of Spanish landscape, proceedings from „Fifth meeting of the workshops for the implementation of the European Landscape Convention: Landscape quality objective: from theory to practice”*, Girona, s. 38-40.

16. Sielewicz B., Chmielewski T. J., 2005, *A new project for the „Roztocze – Solska Forest” Transboundary Biosphere Reserve* (in: Breymeyer A., Adamczyk J. eds: *Transboundary Biosphere Reserves at the Eastern End of European Union: People & Ecological Dilemmas*). Polish Academy of Sciences; UNESCO-MaB Committee of Poland; Warsaw, s. 213-216.

17. Sowińska B., 2006, *Próba zastosowania standardów jakości krajobrazu projektowanego Rezerwatu Biosfery „Roztocze-Puszcza Solska” jako instrumentu kształtowania wizualnego kontekstu obiektów zabytkowych*. Praca magisterska wykonana pod kierunkiem T. J. Chmielewskiego; Politechnika Lubelska; materiał niepublikowany, Lublin, s. 1-159.

18. Sowińska B., Chmielewski T.J., 2007, *Polish experience in landscape quality objective identification on the example of the Roztocze – Solska Forest Biosphere Reserve, proceedings from „Fifth meeting of the workshops for the implementation of the European Landscape Convention: Landscape quality objective: from theory to practice”*, Girona, s. 46-52 (w druku).

19. Stalder A., 2006, *A propos de l'application en Suisse de la Convention européenne du paysage, proceedings from „Fifth meeting of the workshops for the implementation of the European Landscape Convention: Landscape quality objective: from theory to practice”*, Girona, s. 78-82.